

O'ZBEKISTONNING FOYDALI QAZILMALARI HAQIDA MA'LUMOTLAR TAYYORLASH VA XARITADA BELGILASH

Turayeva Munisa

Qarshi davlat universiteti Pedagogika fakulteti 3-kurs 023-75 guruh talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20204150>

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasining mineral-xomashyo bazasi, foydali qazilmalarning turlari va ularning mamlakat iqtisodiyotidagi o'rni tahlil qilingan. Tadqiqot davomida oltin, tabiiy gaz, uran, mis va ko'mir kabi strategik resurslarning asosiy konlari, ularning hududiy taqsimlanishi hamda geofizik xususiyatlari yoritib berilgan. Maqolada tabiiy fanlar darslarida ushbu ma'lumotlarni tizimlashtirish va foydali qazilma konlarini xaritada belgilashning zamonaviy kartografik metodlari, jumladan, shartli belgilar bilan ishlash ko'nikmalarini shakllantirish masalalari bayon etilgan. Taqdim etilgan materiallar o'quvchi va talabalarda vatanimiz tabiiy boyliklari haqida yaxlit tasavvur hosil qilishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: O'zbekiston, foydali qazilmalar, mineral resurslar, konlar, xarita, shartli belgilar, iqtisodiy salohiyat, geologiya, tabiiy boyliklar

KIRISH

O'zbekiston Respublikasi o'zining boy mineral-xomashyo bazasi va xilma-xil foydali qazilmalari bilan jahon miqyosida yetakchi o'rinlardan birini egallaydi. Mamlakat iqtisodiy mustaqilligini mustahkamlash va sanoat salohiyatini yuksaltirishda ushbu tabiiy boyliklardan oqilona foydalanish strategik ahamiyatga ega. Tabiiy fanlar va geografiya ta'limi jarayonida o'quvchilarga vatanimizning yer osti boyliklari haqida chuqur bilim berish, ularni xaritada to'g'ri belgilash va hududiy joylashish qonuniyatlarini tushuntirish metodik jihatdan dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Zero, foydali qazilmalar haqidagi ma'lumotlar nafaqat geologik faktlar to'plami, balki iqtisodiy taraqqiyot va hududiy rivojlanishning asosi sifatida o'rganilishi lozim. Hozirgi kunda O'zbekiston hududida 2700 dan ortiq foydali qazilma konlari aniqlangan bo'lib, ular orasida oltin, uran, mis, tabiiy gaz va ko'mir kabi resurslar jahon bozorida yuqori nufuzga ega. Ushbu boyliklarni xaritada vizuallashtirish, shartli belgilar tizimi bilan ishlash va kartografik tahlil qilish ko'nikmalari o'quvchilarda fazoviy tafakkurni rivojlantirishga yordam beradi. Mazkur maqolada O'zbekistonning asosiy foydali qazilmalari tasnifi, ularning konlari joylashgan hududlar haqidagi so'nggi ma'lumotlarni umumlashtirish hamda ushbu ma'lumotlarni o'quv xaritalarida aks ettirishning samarali metodik usullari yoritiladi. Shuningdek, zamonaviy axborot texnologiyalari va interaktiv xaritalar yordamida foydali qazilmalar mavzusini o'qitishning innovatsion yondashuvlari tahlil qilinadi, bu esa ta'lim sifatini oshirish va yosh avlodda milliy boyliklarimizga nisbatan faxr tuyg'usini shakllantirishga xizmat qiladi.

ASOSIY QISM

O'zbekiston mineral-xomashyo bazasining tarkibiy tuzilishi. O'zbekiston o'zining geologik tuzilishiga ko'ra rangli, nodir va qimmatbaho metallar, yonilg'i-energetika resurslari hamda nometall qazilmalarga boy mamlakat hisoblanadi. Mamlakatning mineral-xomashyo salohiyati 3,5 trillion AQSH dollaridan ortiq baholanmoqda. O'zbekiston oltin zaxiralari bo'yicha dunyoda 4-o'rinda, qazib olish bo'yicha 9-o'rinda, uran zaxiralari bo'yicha 7-o'rinda turishi uning iqtisodiy qudratini belgilaydi. Foydali qazilmalar hududiy jihatdan asosan tog'li va tog'oldi hududlariga (Qurama, Chatqol, Hisor tog'lari) hamda cho'l zonalaridagi qadimiy fundament chiqindilariga (Qizilqum) to'g'ri keladi.

Strategik resurslar va ularning hududiy joylashuvi. Ma'lumotlarni tizimlashtirishda qazilmalarni uchta yirik guruhga bo'lish metodik jihatdan samaralidir:

Yonilg'i-energetika resurslari: Tabiiy gaz va neft asosan Buxoro-Xiva hamda Surxondaryo regionlarida (Gazli, Muborak, Sho'rtan konlari), ko'mir esa asosan Toshkent va Surxondaryo viloyatlarida (Angren, Sharg'un konlari) joylashgan.

Metall qazilmalar: Oltin Muruntov (dunyo miqyosidagi eng yirik karyer), Qalmoqqir va Myutenboy konlarida jamlangan. Mis va molibdenning ulkan zaxiralari Olmaliq kon-metallurgiya kombinati bazasida (Qalmoqqir, Yoshlik konlari) joylashgan.

Nometall qazilmalar: Qurilish materiallari, fosforitlar (Markaziy Qizilqum) va kaliy tuzlari (Dehqonobod) mamlakatning deyarli barcha hududlarida uchraydi va sanoat qurilishida tayanch hisoblanadi.

Foydali qazilmalarni xaritada belgilash metodikasi. O'quvchilarda kartografik ko'nikmalarni shakllantirishda xalqaro qabul qilingan shartli belgilardan (geometrik shakllar va ranglar) foydalanish muhim ahamiyatga ega. Masalan, yonuvchi qazilmalar odatda to'rtburchak va trapesiya (qora rangda), metallar uchburchak yoki aylana shaklida belgilanadi. Zamonaviy metodikada xaritada belgilash jarayoni quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

Identifikatsiya: Konning nomi va joylashgan ma'muriy birligini aniqlash.

Simvolizatsiya: Har bir qazilma turi uchun standart shartli belgi tanlash (masalan, neft uchun qora uchburchak, oltin uchun sariq doira).

Lokalizatsiya: Belgini xaritaning aniq koordinatalariga yoki oriyentirlariga (daryo, shahar, tog' tizmasi) nisbatan joylashtirish.

Raqamli texnologiyalar va vizuallashtirish. Bugungi kunda ma'lumotlarni tayyorlashda Geoinformatsion tizimlar (GIS) va interaktiv xaritalardan foydalanish dars samaradorligini oshiradi. O'quvchilar kontur xaritalar bilan ishlash jarayonida qazilmalarning joylashishini nafaqat yodlaydilar, balki ularning relyef va geologik tuzilish bilan bog'liqligini tahlil qiladilar. Masalan, Markaziy Qizilqumda oltin va uron konlarining zich joylashganligi hududning geologik o'tmishi bilan izohlanishi o'quvchilarda ilmiy xulosalash ko'nikmasini boyitadi. Shunday qilib, O'zbekistonning foydali qazilmalarini o'rganish va xaritagga tushirish — iqtisodiy-ijtimoiy bilimlar bilan amaliy kartografik mahoratning sintezidir.

XULOSA

O'zbekistonning mineral-resurs salohiyatini tahlil qilish va ularni xaritada aks ettirish metodikasini o'rganish natijasida quyidagi umumlashtiruvchi xulosalarga kelindi. Birinchidan, mamlakatimizning yer osti boyliklari nafaqat iqtisodiy barqarorlik asosi, balki ta'lim tizimida o'quvchilarning ilmiy va amaliy kompetensiyalarini shakllantiruvchi muhim obyektidir. Oltin, mis, tabiiy gaz va boshqa strategik resurslarning hududiy joylashish qonuniyatlarini o'rganish o'quvchilarda mamlakat iqtisodiy geografiyasi haqida yaxlit tasavvur uyg'otadi.

Ikkinchidan, foydali qazilmalarni xaritada belgilash jarayonida shartli belgilar tizimidan foydalanish o'quvchilarning kartografik savodxonligini oshiradi. Bu jarayonda shunchaki ma'lumotlarni joylashtirish emas, balki qazilma konlarining relyef va geologik tuzilish bilan bog'liqligini tahlil qilish mantiqiy tafakkurni rivojlantiradi. O'quvchi xarita orqali qaysi hududlarda sanoat tugunlarini rivojlantirish imkoniyati mavjudligini vizual idrok etadi.

Uchinchidan, zamonaviy axborot texnologiyalari va raqamli xaritalar yordamida foydali qazilmalar mavzusini o'qitish ta'lim samaradorligini yangi bosqichga ko'taradi. Ma'lumotlarni tayyorlashda statistik ko'rsatkichlar va geografik joylashuvning uyg'unligi bilimlarning mustahkamligini ta'minlaydi. Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonning foydali qazilmalari haqidagi

ma'lumotlarni tizimli o'rganish yosh avlodda vatanparvarlik hissini kuchaytirish bilan birga, ularning tabiiy resurslardan oqilona foydalanish borasidagi ekologik va iqtisodiy madaniyatini yuksaltirishga xizmat qiladi. Ushbu metodik yondashuv dars jarayonini amaliy ahamiyatga ega bo'lgan jonli tadqiqot maydoniga aylantiradi.

References:

1. 1. Mirziyoyev Sh.M. O'zbekiston Respublikasi mineral-xomashyo bazasini rivojlantirish va uning samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida. – Toshkent: O'zbekiston, 2017.
2. 2. Xolmatov O'., Baratov P. O'zbekiston tabiiy geografiyasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2011
3. 3. Zokirov A. Geologiya va foydali qazilma konlari (Darslik). – Toshkent: Fan va texnologiya, 2014.
4. 4. G'ulomov P., Mirzakulov R. Topografiya va kartografiya asoslari. – Toshkent: Universitet, 2010.
5. 5. Hamroev A. Geografiya o'qitish metodikasi. – Toshkent: Noshir, 2012.
6. 6. O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi (1-12 jildlar). – Toshkent: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti, 2000-2006.
7. 7. Eshmirzaev B. O'zbekiston mineral resurslari va ulardan oqilona foydalanish. – Toshkent: Adolat, 2015.